

**Комаровская О. Творческие задания
на музыкальных занятиях
в развитии художественной
одаренности детей**

Автор предлагает алгоритм применения творческих заданий на занятиях музыкой для развития художественной одаренности учащихся, обосновывая его природой и содержанием понятия. Художественная одаренность рассматривается во взаимосвязи «ядра» и специальных способностей к разным искусствам. «Ядро» охватывает мотивацию к художественному познанию, эмоционально-духовную и психомоторную сферы личности. Стержневым критерием одаренности и центростремительным вектором применения заданий обозначается способность к созданию художественного образа. Соответственно определены типы заданий, каждое из которых имеет доминирующие и сопутствующие развивающие цели.

Ключевые слова: художественная одаренность, художественный образ, интонирование, эмоциональный слух, эмпатия, саморефлексия, полимодальность.

**Komarovska O. Creative tasks at music lessons
in the development of the artistic
children's genius**

The author suggests an algorithm of applying of creative tasks at music lessons to develop of artistic genius that based on its nature and content of the concept. The artistic genius considered in the relationship of «kernel» and special abilities to different arts. This «kernel» embraced the motivation for artistic cognition, emotional, mental and psychomotor elements of sphere of personality. The core criterion of genius and centripetal vector of application of tasks is ability to create artistic character. Accordingly are defined the types of tasks each of that has prevailed and related developing aims.

Keywords: artistic genius, artistic character, intoning, emotional hearing, empathy, self-reflection, polymodality.

УДК 37.018.2

Юлія Лисицина,
аспірантка Луганського Національного університету імені Т. Шевченка,
вчитель художньої культури ГЗШ № 27 (м. Луганськ)

МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Автор статті зосереджує увагу на шляхах подолання суперечності між значним виховним потенціалом курсу «Художня культура» у формуванні такої важливої якості особистості, як толерантність, і недостатньою розробкою теоретичних і методичних засад такого виховання учнів старшої загальноосвітньої школи, а також пропонує конкретні форми та методи виховання толерантності старшокласників засобами художньої культури.

Ключові слова: виховання, толерантність, художня культура.

Толерантність відображає пріоритет загальнолюдських цінностей і є неодмінною умовою побудови демократичного суспільства. У людських стосунках толерантність зберігає свою значимість повсякчас: історії ніколи не бракувало проголошених гуманістичних ідеалів, однак у масовій соціальній практиці утверджувалися і продовжують утверджуватися однаковість, нетерпимість, насильство. Толерантність не присутня в повсякденній свідомості і стосунках і поки що не проглядається в системі моральних чи етичних принципів сучасної молоді. Школа – це суспільство в мініатюрі, у ній ми знаходимо все, що проявляється в соціальному середовищі. Однак школа – не пасивний елемент громадянського суспільства, а місце, де можна побачити його майбутнє й суттє-

во вплинути на те, яким стане кожна людина, країна, світ. У силу цього пошук підходів, засобів і методів формування толерантності виступає сьогодні як надзвичайно актуальне завдання.

Вихованню деяких аспектів толерантності присвячені роботи філософів (Даммет М., Довгополова О., Жуков Є., Зарка В., Йовель Й., Конше М., Кремінь В., Лекторський В., Морішіма М., Юна І., та ін.); психологів (Бех І., Болдирева С., Золотухін В., Колесов Д., Кононко О., Кан-Калік В., Леонтьєв О., Липпман У., Петровський А., та ін.); педагогів-класиків (Коменського Я., Макаренка А., Монтесорі М., Сухомлинського В.) та сучасних дослідників (Роджерс К., Шеламової Г., Погодиної Г., Солдатової Г.). В українській науковій думці в

цьому напрямку можна виділити роботи Швачко О. – досліджувала феномен толерантності як соціальну цінність та систему стосунків у малих групах молоді; Іщенко Ю. – розглядає толерантність з історико-філософських позицій; Присакара В. – вивчає рівень міжетнічної толерантності сучасної молоді; Компанійця В. – досліджує толерантність як соціально-педагогічне явище; Волошину О. – розглядає педагогічні умови виховання толерантності в підлітків старшого віку в позакласній роботі. Деякі праці присвячено вихованню толерантності в умовах загальноосвітньої школи, а саме: Лук'яничук С., Несін Ю., Савченко Т. дослідили особливості виховання цієї якості в процесі вивчення іноземних мов; Ремньова А., Десятов Д. – історії; Байбородова Л., Білоусова В., Волошина О. – у позакласній роботі. Проте не можна стверджувати, що виховний потенціал навчальних предметів, зокрема гуманітарного циклу, задіяний повною мірою. Поки ще недостатньо використовуються виховні резерви предмету «Художня культура», який має на меті сформувати в учнів світоглядні орієнтири та компетенції у сфері культури й надає можливості виховання на уроках таких рис, як толерантність, розуміння, прийняття й повага до різних культур, готовність до терпимості в ім'я позитивної взаємодії з людьми іншої культури, нації, релігії.

Метою статті є розробка шляхів подолання суперечності між наявністю значного виховного потенціалу курсу «Художня культура» щодо виховання толерантності й недостатньою розробкою теоретичних і методичних засад виховання толерантності в учнів старшої школи засобами художньої культури, конкретних форм і методів такого виховання.

Нами здійснено теоретичний аналіз чинної навчальної програми з «Художньої культури» Л. Масол і Н. Миропольської [1], а також державних підручників різних авторських груп: під керівництвом Л. Масол і Н. Миропольської [2], [3], [4]; Л. Климової [5], [6]; Н. Назаренко [7], [8]. Визначено їх потенційні можливості у вихованні культурної, етнічної та релігійної толерантності.

Автори програми підкреслюють, що курс спроможний «не лише давати знання, а піклуватися про виховання гідного внутрішнього світу людини, розвивати його почуття, мислення, формувати особистість старшокласника засобами мистецтва» [1, с. 3]. Під час аналізу було з'ясовано, що кожен рік вивчення має певну тематичну спрямованість і відповідний потенціал щодо виховання толерантності.

Програма 9-го класу дає старшокласнику уявлення про види, жанри, стилі мистецтва, знайомить з величезною різноманітністю оцінок, підходів, шкіл, висловлювань, інтерпретацій і прокладає шлях до виховання толерантності з позицій когнітивного підходу, який в основі своєї має знання і раціональні аргументи: визнання

складності й розмаїття навколишнього світу, неможливості зведення багатоманітності поглядів до «спільної істини», множинності індивідуальних картин світу.

Курс художньої культури України в 10-го класі відкриває перед старшокласником дорогу до самопізнання через історію і культуру свого народу (якщо учень українець), або через культуру землі, на якій він живе і навчається. У такий спосіб формується одна з найважливіших складових толерантності – етнокультурна самоідентифікація, здатність ототожнювати себе з певною нацією, народом, усвідомлювати свою причетність до її культури.

Зарубіжна культура в 11-му класі опановується за різними структурами залежно від профілю, однак вектор толерантності, у вигляді визнання позитивних аспектів розмаїття, досить чітко позначений у всіх варіантах програми. Він вказує на те, що кожна з представлених культур світу мусить сприйняти досвід інших культур не тільки як рівноцінний, а й такий, що збагачує власну культуру. Аналіз варіантів програми для 11-го класу дає можливість стверджувати, що вони здатні вирішити одне з головних завдань, заявлених авторами в пояснювальній записці: «Виховання культури міжнародного спілкування через вивчення художніх традицій народів різних країн». Цей виховний аспект програми взагалі можна вважати унікальним, тому що це єдиний гуманітарний предмет старшої школи в Україні, який ставить перед собою подібні завдання.

Значний потенціал у вихованні толерантності притаманний і підручникам з «Художньої культури», представленим варіативно (на профільному й академічному рівнях, на рівні стандарту). Лідерство все ж за профільним варіантом, оскільки він передбачає чотири години на тиждень.

Для ефективного використання цього потенціалу та отримання практичного результату – стійкої толерантної позиції старшокласників і прояву її в житті – нами була розроблена методика виховання толерантності засобами художньої культури. Вона представлена широким колом *методів і прийомів* – активних, пасивних, інтерактивних; різноманітністю *форм* – колективних, індивідуальних, віртуальних. За *концентричним принципом* – від уроку до уроку, від заходу до заходу – зміст толерантних норм ускладнюється, глибше розкриваються стосунки між людьми, діапазон застосування набутих знань у різноманітних життєвих ситуаціях, які поступово виходять за рамки школи в соціокультурний простір.

Представлена методика виховання толерантності охоплює чотири напрями: інформаційний, емоційний, поведінковий і рефлексивний.

Емоційний напрям виявляється в процесі реалізації першого *інформаційного* напрямку – через емоційний відгук старшокласників на отримані знання, який вони висловлюють у диспутах, суперечках, під час обгово-

рення проведених заходів, а також через безпосередню емоційну реакцію під час зустрічі з представниками інших націй і культур.

Поведінковий напрям передбачає набуття учнями вмінь толерантної поведінки в міжособистісному спілкуванні, у взаємовідношеннях між народами, дотримання правил етикету і потребує обов'язкового закріплення їх у власній поведінці і в рамках уроку «Художня культура» та позакласній роботі, і за межами школи в особистісному життєвому досвіді.

Напрямок рефлексії реалізується через формування у старшокласників здатності до самоаналізу та осмислення своїх дій, передбачення їхніх наслідків. Рефлексія є обов'язковим завершальним етапом для всіх напрямів, оскільки, здійснюючи самооцінку своїх вчинків, старшокласник прогнозує свої відносини з оточуючими.

По кожному з напрямів ми запропонували низку методів і форм роботи.

З першого уроку радимо вчителю звернути увагу старшокласників на те, що в обговоренні творів мистецтва, творчості різних авторів слід дотримуватися правил і норм спілкування, ведення дискусій. Варто винести на обговорення наступні питання:

- ❖ що таке норми культурного спілкування;
- ❖ як ведеться дискусія;
- ❖ особливості мовленнєвого етикету, зокрема на уроках художньої культури.

У старшокласників цілком достатньо знань, набутих на уроках етики, а також особистого досвіду спілкування, щоб самим скласти рекомендації до кожного з цих пунктів. Учитель виступає в ролі фасилітатора: спрямовує, коректує, узагальнює, ненав'язливо рекомендує, випишує на дошці головне. Переходячи до обговорення правил ведення дискусії, учитель звертає увагу учнів на те, що від інших видів спору дискусія відрізняється аргументованістю. Він пояснює, що дискусія – це спосіб ознайомитися з поглядами та позиціями різних людей, набутти вміння публічного виступу, інтерпретації. Учитель дає визначення поняття «етикет»: сукупність правил поведінки, що стосуються ставлення до людей, поводження з оточуючими, форм спілкування і вітань, поведінки в громадських місцях, манери й одягу. Пояснює, що крім дотримання основних правил етикету на уроках «Художньої культури» вони мають дотримуватися ввічливості і такту до авторів творів мистецтва, які аналізуються на уроках. Неприпустимо висловлюватися про автора в нешанобливому або зневажливому тоні. Говорити про авторів творів потрібно так, нібито вони теж присутні в класі. Це правило стосується і самих творів мистецтва – виказуючи своє захоплення або незгоду (як у словах, так і в жестах чи міміці), необхідно проявляти стриманість, а під час відвідування музеїв, виставок гучне обго-

ворення або критичні зауваження на адресу творів або їх авторів вважаються ознакою поганого тону.

Навчання за художньо-естетичним профілем дозволяє вчителю періодично проводити практичні творчі роботи, в яких кожен з учнів може спробувати себе в ролі художника, дизайнера, оформлювача сцени, архітектора тощо. Роботи старшокласників (індивідуальні або групові) періодично презентуються на шкільній виставці, куди запрошуються учні та вчителі школи, батьки. Досвід публічної презентації своєї творчості стає для багатьох учнів вагомим внеском у формування стійкої толерантності до творчості інших людей. Усвідомивши на особистому досвіді, яке важливе й значиме кожне сказане на їхню адресу зауваження або схвалення, старшокласники стають більш стриманими щодо оцінки інших.

Вихованню міжкультурної толерантності в нашій методичці присвячено достатню кількість позакласних заходів, проте інформаційна частина цих проєктів також має свій початок на уроках «Художньої культури».

Інформаційний культурологічний матеріал найчастіше подається вчителем у формі лекцій. Він не тільки доповнює картину світу, що склалася у старшокласників на уроках історії, географії, літератури, іноземної мови та інших предметів, а й збагачує її новими, невідомими раніше фактами про можливість зрозуміти життєвий уклад людей іншої національності, дає розуміння, як необхідно поводитися серед представників цієї культури, щоб налаштувати їх на доброзичливий лад, не викликати агресії.

Згідно з нашою методикою вчитель акцентує увагу учнів на необхідності проявляти шанобливе ставлення до місцевих традицій, прикмет, правил поведінки, носіння певного одягу тощо. При цьому вчитель не приховує від учнів, що толерантність не виникає сама собою, і при зустрічі з новою культурою ми не завжди налаштовані позитивно, адже настороженість, страх невідомого, інстинкт самозахисту – найбільш поширені емоції при зустрічі з новим. Учитель пояснює, що такі почуття цілком природні, але вони заважають нам здійснити продуктивне спілкування з представниками тих чи інших культур, а сьогодні це важливо в навчанні, роботі, кар'єрі, життєвих ситуаціях. Учитель звертає увагу на риси тієї чи іншої культури, пропонує шукати пояснення невідомому і незрозумілому в історичному минулому цього народу, в особливостях географічного розташування, радить старшокласникам спиратися на пізнавальні засоби своєї культури й залучати їх для усвідомлення засобів чужої культури. Таким чином, учитель реалізує таку модель формування толерантності у старшокласників: ПІЗНАННЯ – РОЗУМІННЯ – ПРИЙНЯТТЯ.

Уроки можна наповнити переконливими фактами та відомостями, однак для виховання толерантності доцільніші методи діалогового спілкування, які здатні підвищи-

ти мотивацію до навчання загалом. Для цього ми пропонуємо наступні форми роботи:

Створення буклетів «Поради мандрівнику» – проект по завершенню вивчення культури того чи іншого культурного регіону. Старшокласники збирають, аналізують та систематизують матеріал про культурні особливості, традиції, цінності, пам'ятки обумовлених заздалегідь країн і народів. Презентують свій матеріал у вигляді буклетів «Поради мандрівнику». Учитель готує запитання для дискусії, яку планує з метою виховання толерантного ставлення до культурних відмінностей, розвитку вміння правильно інтерпретувати різні культурні факти й давати їм критичну оцінку. У ході дискусії старшокласники обговорюють (моделюють, імпровізують) можливі ситуації інтеркультурного контакту із застосуванням набутих умінь, які змусили їх задуматися над причинами сформованих розходжень, не поспішати з негативною оцінкою – виявляти толерантність (стриманість). Буклети публікуються в шкільній газеті або презентуються на стендах.

Урок-конференція «Європа і ми» проводиться по закінченню вивчення культури європейського регіону. Мета цього уроку – висвітлення теми співпраці народів України та Європи з позицій толерантності; виховання шанобливого ставлення до культурних особливостей і досягнень європейських країн, до культурних відмінностей. Старшокласники працюють у парах: доповідач + творець слайд-шоу. Попередня підготовка передбачає збір, аналіз та систематизацію матеріалу до вибраної теми доповіді, презентацію матеріалу в слайд-шоу та підготовку запитань для дискусії, що зовсім нескладно для старшокласників, оскільки Європа – найбільш близький і вивчений за шкільною програмою культурний регіон. Складнішими є дискусії, присвячені іншим культурним регіонам: Близькому і Далекому Сходу, Африці, Америці.

Творчий проект ALTER EGO. Попереднє завдання для старшокласників: уявіть, що було б, якби ви були кимось ще? Кимось зовсім іншим – китайцем, африканцем, японцем, індусом тощо. Створіть портрет вашого другого я – ALTER EGO. Я – іншої національності, іншої культури, релігії, і поставте це «друге я» поруч із вашим власним, на фоні різних традицій, звичаїв, обрядів. Можна використовувати техніку, музику, тло, можна зняти відео, фото. Учням необхідно зібрати, проаналізувати та систематизувати матеріал про культурні особливості, вірування, традиції, цінності, пам'ятки різних країн і народів, шукати відповідності, підбирати грим, костюм, аксесуари.

Робота здійснюється у творчих групах, у парах, індивідуально. Враховуються індивідуальні особливості учнів та їхні взаємини в колективі – симпатії, захоплення, артистичні здібності. Група вибирає одного свого пред-

ставника і докладає спільних зусиль до його перевтілення – грим, фотосесія, створення костюмів, музика, танець тощо. Можливі варіанти перевтілення всієї групи чи варіант індивідуального проекту, який ми вважаємо ідеальним, оскільки кожен учень сам подумає і вирішить, ким йому бути. Старшокласники можуть зробити фото-портрет у новому образі, а потім презентувати його, коментуючи свій вибір. Процес публічних презентацій також сприяє толерантності, оскільки кожному доведеться хоч і умовно, але все ж відстоювати інтереси іншої людини. При створенні нового образу деякі учні можуть наділити придуманий персонаж професією, життєвої історією тощо. Знання, отримані в процесі самостійної пошукової діяльності, приведуть старшокласників до розуміння особливостей і спільностей різних культур світу. Співпереживання, здатність ставити себе на місце іншої людини активно розвиває емпатію, формує звичку позитивно сприймати відмінності, вдумуватися в причини їх існування, утримуватися від негативних оцінок.

Як ми згадували раніше, частина роботи з виховання толерантності (частіше інформаційна) мала свій початок на уроці, але формування і закріплення поведінкових навичок результативніше саме в позакласній роботі. У профільних класах учитель художньої культури проводить як мінімум чотири години на тиждень, це не мало. Крім того, він може вести й інші предмети у старшокласників або бути класним керівником. Ці обставини дають учителю можливість краще вивчити своїх підопічних, спланувати та вести виховну роботу зі старшокласниками профільного класу, залучати до неї інших учнів школи. Описана нижче робота може стати гарною підмогою не тільки для вчителів художньої культури профільних і непрофільних класів, а й для класних керівників, завучів з виховної роботи та інших учасників і організаторів виховного процесу в школі.

Одним з позакласних проектів є організація зустрічей з представниками інших народів і культур, які готуються заздалегідь, мають добре продуманий сценарій і назву, наприклад: **«Подивіться, хто прийшов!»**.

Для вдалої організації необхідно вирішити наступне:

- ❖ організувати презентації зібраного старшокласниками матеріалу про культуру країни або народу;
- ❖ організувати презентації запрошених гостей (розповідь про себе, про свою країну та особливості її культури, фото);
- ❖ підготувати питання для інтерв'ю запрошених;
- ❖ підготувати ведучих;
- ❖ підготувати перекладачів (силами школи, інколи – за допомоги ВНЗ);
- ❖ підготувати культурну програму – пісні, танці (старшокласники готують не тільки українську програму, а й спробують заздалегідь розучити національний танець

або пісню своїх гостей; запрошені гості виступають у ролі експертів, дають майстер-клас, стають у танцювальну пару з кимось із учнів або співають разом із школярами);

- ❖ підготувати виставки творчих робіт, присвячених культурі запрошених: вироби, сувеніри, малюнки тощо; для подарунків гостям приготувати українські сувеніри (їх готують усіх учні школи);

- ❖ підготувати комунікативну програму – конкурси, національні ігри, відгадування національних загадок, спільне приготування національної страви, вітання, інші види спільної діяльності для того, щоб інтеркультурна комунікація відбулася.

- ❖ підготувати заключну промову; варіанти культурного фіналу – спільне виконання пісні (української, національної для запрошених гостей тощо), обмін контактними даними, фото на згадку (можна продумати цілий сценарій для фотосесії), вручення подарунків-сувенірів.

Для підготовки кожного завдання створюється окрема група, обирається учень, відповідальний за організацію та проведення запланованого. Учителю координує роботу всіх груп і готує запитання для дискусії пост-шоу.

Наступного дня старшокласники збираються для обговорення минулої зустрічі. Мета пост-шоу – закріпити у свідомості старшокласників позитивні переживання та емоції – розуміння, прийняття, повагу до представників іншої культури та виявити проблеми, що можуть виникнути в процесі міжкультурної комунікації, позначити шляхи їх можливого вирішення. Учителю навіртає учнів до щирої бесіди, пояснює, що всі зібраніся поділитися переживаннями і сумнівами, знайти відповіді на хвилюючі питання. Зустріч «Подивіться, хто прийшов!» записується на відео, тому можна переглянути окремі її фрагменти. Цей проект може мати продовження – візитів у відповідь до запрошених гостей (якщо це, наприклад, студенти, представники культурних товариств).

Інтерактивний проект «Моя сім'я».

Україна – полікультурна, багатонаціональна країна, особливо багато представників інших народностей у Донбасі, Закарпатті, Криму. Практично в кожній школі великих міст разом навчаються діти різних національностей. Сім'ї, в яких живуть діти національних меншин (поляки, вірмени, болгари, румуни, угорці та інші), зберігають свої звичаї. Багато з них збираються своїми національними громадами – разом святкують національні свята, співають, танцюють, готують національну їжу.

1 етап проекту. Написання статті.

По шкільному радіо (або на лінійці) оголошується про початок інтерактивного проекту «Моя сім'я», для участі в якому потрібно написати статтю в шкільну газету про свою сім'ю – її традиції, особливості, історію. Герої найцікавіших статей запрошуються до школи для участі в сі-

мейних змаганнях. Зі статей учнів ми отримуємо інформацію про сім'ї, в яких національні традиції шануються (у тому числі й українські). Учителю домовляється про особисту зустріч із цими родинами і запрошує їх членів для участі в шкільному інтерактивному проекті, розповідає про виховну ідею заходу, пояснює суть і завдання учасників, заручається згодою сім'ї.

Оскільки ця частина роботи передбачає спілкування з дорослими людьми, яких необхідно переконати прийти до школи не пасивними слухачами на батьківських зборах, а учасниками шкільного заходу, це непросте завдання доручаємо вчителю. Але роль дітей конкретної родини в цьому процесі теж надзвичайно важлива.

2 етап. Підготовка сімей.

Попередня підготовка сімей здійснюється за планом:

- ✓ підготовка презентації про історію, коріння та традиції сім'ї;
- ✓ підготовка культурної програми (танці, пісні, вірші тощо);
- ✓ підготовка національних сюрпризів: загадки, жарти та ін.;
- ✓ підготовка національної страви,

У підготовці та презентації беруть участь усі члени сім'ї і навіть представники всієї діаспори, якщо в одній школі навчаються кілька сімей однієї національності.

3 етап. Підготовка школи.

Крім презентації заздалегідь підготовлених завдань, сім'ї братимуть участь у інтерактивних конкурсах, підготовку яких доручаємо старшокласникам; вони також готують призи, музичне оформлення, розробляють різні номінації для нагородження, номери від команд уболівальників. Ідеальний варіант, якщо вболівальники – представники національних меншин учасників, але це можуть бути їхні друзі та однокласники. Необхідно звернути увагу на те, щоб групи уболівальників були приблизно рівними за кількістю. Учителю допомагає готувати ведучих, розробляти сценарій, здійснює зв'язок із сім'ями-учасницями.

4 етап. Змагання.

За заздалегідь обумовленим планом сім'ї презентують себе і свою національну культуру. Після цього просимо учасників переорганізувати свої команди для проведення подальших конкурсів таким чином, щоб в одній команді обов'язково виявлялися представники різних національностей (наприклад, мами проти тат або діти проти батьків). Подальші конкурси можуть бути найрізноманітнішими за змістом і завданнями – на швидкість, кмітливість, винахідливість, логіку тощо. Можна передбачити використання допомоги уболівальників, яким доведеться об'єднатися вже в інший багатонаціональний колектив. Конкурси можуть бути такими, в яких учасникам необхідно навчити чого-небудь один одного або цілу

групу (вболівальників) та продемонструвати це (елемент танцю, куплет пісні, фраза іншою мовою та інше).

Цей проект збагачує досвід живого, справжнього спілкування учнів з іншою культурою та його реальними представниками, з включенням діяльно-творчого компонента толерантності. Перехрещення з представниками різних вікових, національних, сімейних, культурних груп в умовах однієї зустрічі дає можливість прояву в дії різних сторін толерантності, зміну емоційних реакцій учнів: від стриманого інтересу до щирого захоплення.

Захід такого масштабу буде мати величезний резонанс у школі: фото, відгуки в шкільній газеті, опис окремих випадків, цікавих фактів, особистостей, які вразили. Обговорення зі старшокласниками треба побудувати, ретельно обмірковуючи все побачене, при чому на різних етапах, починаючи з найпершого етапу – статті. Роль вчителя – правильно розставити акценти: не забути висловити добрі слова на адресу кожної сім'ї, кожної групи вболівальників, захопити цікавими фактами, підкреслити радість спілкування, уміння толерантно вести дискусію. А найголовніше – наголосити на тому, як кожен із представників своєї нації поважає свою культуру і пишається нею. Учитель повинен перевести хід обговорення в русло значення етнічної самоідентифікації, її впливу на життя людини.

Нами було запропоновано ще низку заходів, таких як створення шкільного клубу «Толерантність», інтернет-сторінки інтернаціонального спілкування, проведення тематичних тижнів і багато інших. Однак рамки статті не дозволяють нам детально описати їхню методику. Резерви курсу «Художня культура» у вихованні такої якості особистості, як толерантність, необмежені. Толерантність як етична норма, толерантність як культура міжнародного спілкування, толерантність до представників інших релігійних конфесій – ось основні напрями виховної роботи в рамках цього курсу. В організації, результативності та успішності цієї роботи величезна роль належить учителю, який твердо переконаний, що толерантність є безумовною цінністю особистості, і готовий сприйняти виховання толерантності як одне з пріоритетних завдань курсу «Художня культура».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Художня культура» (9–11 кл.) / Укладачі Масол Л. М., Миропольська Н. Є. // «Мистецтво та освіта». – 2006. – № 1. – С. 2–6.
2. Масол Л. М. Художня культура : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : профільний рівень / Л. М. Масол, О. І. Оніщенко, С. А. Ничкало, О. В. Гайдамака. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. – 240 с. : іл.

3. Масол Л. М. Художня культура : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Л. М. Масол. – К. : Генеза, 2009. – 288с. : іл.

4. Масол Л. М. Художня культура : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту; академічний рівень / Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська, О. В. Гайдамака; за заг. ред. Л. М. Масол. – Х. : Ранок, 2011. – 208 с. : іл.

5. Климова Л. В. Художня культура. 9 клас : підруч. : академічний рівень; профільний рівень / Л. В. Климова. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 192 с. : іл.

6. Климова Л. В. Художня культура. 9 клас : підруч. / Л. В. Климова. – К. : Літера, 2009. – 162 с. : іл.

7. Назаренко Н. В., Гармаш Л. В., Чен Н. В., Макаренко Г. М., Міловідов. Художня культура. 9 клас : підручник. – Харків : Оберіг, 2009. – 256 с.

8. Назаренко Н. В., Ковальова І. О., Мерзлікіна М. М., Тулінова В. А. Художня культура : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. – Харків : Оберіг, 2011. – 224 с. : іл.

Стаття надійшла до редакції 25 липня 2013 року

Лисицына Ю. Методика воспитания толерантности старшекласников средствами художественной культуры.

Автор статьи сосредотачивает внимание на путях преодоления противоречия между значительным воспитательным потенциалом курса «Художественная культура» в формировании такого важного качества личности, как толерантность, и недостаточной разработкой теоретических и методических основ такого воспитания учащихся старшей общеобразовательной школы, а также предлагает конкретные формы и методы воспитания толерантности старшекласников средствами художественной культуры.

Ключевые слова: воспитание, толерантность, художественная культура.

Lysytsyna Y. The methodology of education of tolerance in seniors' pupils by facilities of art culture

The author of article concentrated his attention to the possible way to overcome the contradiction between the existence of a significant educational potential of the course «Art Culture» for the forming of such personality traits as tolerance and lack of development of the theoretical and methodological principles of tolerance education at the senior pupils by facilities of art culture. And also was offered forms and methods of education of tolerance in seniors' pupils by facilities of art culture.

Keywords: education, tolerance, art culture.